

Данканіч Римма Іванівна,
*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії
факультету суспільних наук і міжнародних відносин
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
orcid.org/0000-0003-4968-678X
rimma_dankanich@ukr.net*

КУЛЬТУРНО-ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ КРИЗИ КЛАСИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ТЛУМАЧЕННІ Г. ГАДАМЕРА

Історико-філософські та соціокультурні трансформації цілісності суспільства в контексті антропологічного виміру сучасного глобального світу привертають увагу до кризи класичного мислення. Вивчення онтологічних підвалин цієї кризи нині є актуальним для філософського осмислення світу, що прагне пояснити суб'єктивність, ірраціональність і суперечності людської природи. Це безпосередньо стосується поточних світоглядних проблем, як-от: відчуження, пошук сенсу, криза ідентичності та недовіра до традиційних інституцій знання і моралі тощо. У статті акцентується увага на проблемному полі співвідношення класичної та некласичної парадигм мислення, що суттєво вплинули на формування сучасного світогляду. Протиставлення класичного, некласичного, постмодерного світоглядів на зламі епох призводить до світоглядних криз, що породжують суспільно-політичні та культурно-філософські протистояння. Філософська герменевтика порушує питання про те, як можливий філософський і культурний діалог епох нині? Адже культурний і філософський спадок минулого завжди є полем інтерпретації, від якості якої, а також релевантності перекладу того чи іншого твору, залежить майбутнє наступних поколінь, культура та мислення яких ґрунтуються на тих акцентах і горизонтах, які формує філософія. Сучасна герменевтика спирається на різні парадигми мислення, світобачення різних епох, дослідження яких робить можливим діалог теперішнього та минулого. У статті розглядається приклад герменевтичного досвіду Г. Гадамера в контексті дослідження особливостей критики Фрідріхом Ніцше класиків античної філософії – Сократа і Платона. Ф. Ніцше не схвалював моральних настанов Сократа, які він розцінював як такі, що заперечують життєву енергію й інстинкти. Сократівська ідея підпорядкування бажань і пристрастей контролю розуму суперечила світосприйняттю Ф. Ніцше, який цінував силу волі, інстинктивну радість життя і свободу від моральних обмежень. Сократівську мораль, з її прагненням до «чеснотливого» життя через розум, Ф. Ніцше вважав пригніченням справжньої життєвої сили людини. Ф. Ніцше, відкидаючи ідеї об'єктивної моралі й етичного раціоналізму, закликав до «переоцінки всіх цінностей», що стало підґрунтям для філософського релятивізму та моральної суб'єктивності. Відмова від об'єктивних критеріїв добра і зла створила нову парадигму, яка призвела до кризи ідентичності, втрати стабільних моральних орієнтирів, що призводить до зниження рівня суспільної довіри, розриву соціальних зв'язків і зростання егоїзму, що стає серйозною загрозою для сталого розвитку суспільства.

Європейський феномен Ф. Ніцше суттєво вплинув на формування філософського світогляду Г. Гадамера. Ніцшеанська критика платонізму і християнства лягла в основу формування некласичного мислення та суттєво вплинула на філософські течії ХХ століття, зокрема й на фундатора фундаментальної онтології М. Гайдеггера та його учня, засновника філософської герменевтики Г. Гадамера.

Ключові слова: античність, класичне мислення, Ф. Ніцше, Платон, Сократ, Г. Гадамер, діалог, культура, філософія.

Dankanich Rymma,
Ph. D., Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Philosophy
Oles' Honchar Dnipro National University
orcid.org/0000-0003-4968-678X
rimma_dankanich@ukr.net

CULTURAL AND PHILOSOPHICAL CRISIS ROOTS OF CLASSICAL MIND IN HANS-GEORG GADAMER INTERPRETATION

The historical, philosophical, and socio-cultural changes affecting the integrity of society highlight the crisis facing classical thinking within the context of modern global anthropology. Today, the study of the ontological foundations of this crisis is vital for philosophically understanding a world that seeks to explain the subjectivity, irrationality, and dynamism of human nature. This inquiry is directly connected to existing worldview issues, such as alienation, the search for meaning, crises of identity, and the growing distrust of traditional institutions of knowledge and morality. This article focuses on the problematic relationship between classical and non-classical paradigms of thought, both of which have significantly influenced the formation of contemporary worldviews. The tension among classical, non-classical, and postmodern perspectives at the turn of the epochs has led to worldview crises that result in socio-political, cultural, and philosophical confrontations. Philosophical hermeneutics raises an important question: how can a philosophical and cultural dialogue across epochs be achieved today? The artistic and philosophical heritage of the past serves as a continuous field for interpretation. The quality of this interpretation, along with the relevance of translating specific works, will determine the future for new generations, whose culture and thinking are shaped by the perspectives and horizons established by philosophy. Modern hermeneutics is based on various paradigms of thought and the worldviews of different eras, allowing for a dialogue between the present and the past. This article examines Hans Gadamer's hermeneutical experience in the context of Friedrich Nietzsche's critique of ancient philosophy, particularly regarding Socrates and Plato. Nietzsche disapproved of Socrates' moral principles, viewing them as a denial of vital energy and instincts. Friedrich Nietzsche, by rejecting the concepts of objective morality and ethical rationalism, called for a «reassessment of all values». This idea became the foundation for philosophical relativism and moral subjectivity. The dismissal of objective standards for good and evil has created a new paradigm that has led to an identity crisis and a loss of stable moral guidelines. Consequently, this has resulted in a decrease in public trust, a breakdown of social ties, and a rise in selfishness, all of which pose a serious threat to the sustainable development of society.

Nietzsche's influence on European thought significantly shaped the philosophical outlook of Hans Gadamer. Nietzsche's critique of Platonism and Christianity was instrumental in the development of non-classical thinking, which greatly influenced 20th-century philosophical trends. This includes the work of Martin Heidegger, the founder of fundamental ontology, and his student, Hans Gadamer, the founder of philosophical hermeneutics.

Key words: Antiquity, classical thinking, Nietzsche, Plato, Socrates, Hans Gadamer, dialog, culture, philosophy.

Вступ. Актуальність і постановка проблеми. Усеохоплююча криза людського буття, що розгортається нині, поставила людство перед такими викликами, які ставлять під загрозу саме його існування. Світ зіткнувся з низкою політичних, соціальних, екологічних, національних, релігійних суперечностей, що суттєво актуалізували проблему формування стратегії подолання загальної кризи людства. Однак найважливішою проблемою залишається світоглядна криза, що полягає, на наш погляд, у кардинальній зміні парадигми мислення від класичного до некласичного і постмодерного.

Класична парадигма мислення сформувалася в лоні античної філософії та своєї довершеності досягла в епохи Нового часу та Просвітництва.

Її головними атрибутами є: об'єктивність істини, раціоналізм (єдиним джерелом пізнання виступає розум), континуальність, детермінізм (причино-наслідкові зв'язки), моральна свідомість, системність, лінійність, цілісність, критичне мислення тощо. Для некласичної парадигми мислення характерним є: релятивізм (відносність істини), ірраціоналізм, дискретне мислення, телеологізм, несистемність, компліментарність, парадоксальність, сингулярність тощо. Постмодернізм нівелює класичні постулати та трансформує некласичні. Світ втрачає історію, традиції, цінності, національну належність, культуру загалом. Тому філософія ХХ ст. транслює такі есхатологічні та футурологічні наративи, як: кінець історії, занепад

буття, занепад культури тощо. Ф. Ніцше вводить поняття «остання людина». Ніцшеанські ідеї лягли в основу постмодерної парадигми мислення, у якій істина – це соціальний конструкт і всі погляди – рівнозначні. Імморалізм Ф. Ніцше змінює фрагментація моралі, де вже не існує єдиного етичного критерію. Нігілізм Ф. Ніцше трансформується в так звану «культуру відміни», тобто цілковите ігнорування людини чи групи людей, що не підлягають корпоративним критеріям тощо.

Тому людина, що виховується в умовах суб'єктивної моралі, стає менш схильною до соціальної відповідальності та солідарності з іншими. Це призводить до зниження рівня суспільної довіри, розриву соціальних зв'язків і зростання егоїзму, що стає серйозною загрозою для сталого розвитку суспільства (Bauman, 2000). У світі, де раціональність поступилася місцем релятивістським підходам, індивід стає вразливим до ідей псевдонауки, маніпуляцій і конспірології. Недовіра до традиційних наукових і освітніх інституцій, яку породжує відсутність стабільних ціннісних орієнтирів, створює умови для поширення дезінформації, ідеологічних маніпуляцій і конспірологічних теорій. Це має негативні наслідки для суспільства загалом, оскільки підриває здатність ухвалювати обґрунтовані рішення на основі раціональних доказів (Sokal & Bricmont, 2003). Отже, індивід, що відмовляється від критичного мислення і сприймає суб'єктивний досвід як єдине джерело істини, стає менш здатним до самостійного аналізу інформації і більш схильним до сліпої віри в маніпулятивні ідеї. Це особливо небезпечно в умовах сучасної інформаційної війни, де критичне мислення стає важливим інструментом для захисту від дезінформації.

Отже, нагальним є виявлення підвалин світоглядної кризи, що, на наш погляд, бере свої витoki із критики Фрідріхом Ніцше класиків античної філософії Сократа і Платона в еристичному та софістичному стилі. Наприклад, відкидання Ф. Ніцше етичного раціоналізму Сократа, який був підданий ним неабиякій критиці, стало каталізатором для зміни парадигми мислення, що ґрунтується на релятивістських принципах. Ця зміна, яка знайшла своє продовження у філософії ХХ ст., призвела до підриву традиційних основ західної цивілізації – етики, істини та раціональності – а їх

заміни суб'єктивними критеріями та моральним релятивізмом. Цей вплив Ф. Ніцше відобразився в багатьох аспектах сучасного мислення та культури, спричинивши відмову від об'єктивних, логічних підходів і раціоналістичних цінностей, що нині асоціюється із кризою сенсу, зниженням критичного мислення та нездатністю сучасної людини адекватно реагувати на виклики часу.

Ф. Ніцше у працях «Народження трагедії з духу музики», «Антихрист», «По той бік добра і зла» та «Сутінки ідолів, або як філософствують молотом» гостро критикував мораль і раціоналізм, які були основою західної філософії ще із часів Сократа та Платона, уважав їх обмежувальними для розвитку людської індивідуальності та творчого потенціалу. Він закликав до переоцінювання цінностей, уникаючи моральних обмежень і раціональної об'єктивності, що призвело до формування так званого «вольового нігілізму». Відмова від раціоналізму, на думку Ф. Ніцше, мала сприяти вивільненню людської сутності, однак це призвело до соціальної фрагментації та втрати моральних орієнтирів.

На думку сучасних філософів, ця відмова від раціональних засад сприяла зростанню кризових явищ у суспільстві. К. Льовіт у праці «Від Гегеля до Ніцше» досліджує, як відмова від раціональної філософії спричинила підйом нігілізму, що виразився у втраті сенсу й орієнтирів у житті людини. Він зазначає, що критика античної філософії та релігії, яку розвинув Ф. Ніцше, відкрила шлях до переоцінки моральних стандартів, однак це також стало причиною для наростання світоглядної дезорієнтації (Löwith, 1964). Д. Янг, автор праці «Філософія релігії Ніцше», підкреслює, що відмова від метафізичної основи буття, як це пропонував Ф. Ніцше, підриває здатність суспільства досягати моральної єдності та кооперації. Це стає особливо очевидним у сучасному суспільстві, де посилення індивідуалізму та суб'єктивізму часто веде до міжособистісних конфліктів і послаблення суспільних зв'язків (Young, 2006).

Нині відмова від раціонального мислення у вигляді поширення ірраціональних учень і відносності істини створює нові виклики. Проблема набуває глобальних масштабів, коли суспільство втрачає здатність критично

оцінювати ідеї, що призводить до популяризації маніпулятивних політичних ідеологій, відмови від науково обґрунтованих поглядів на екологічні та медичні питання, а також до загальної кризи довіри до інституцій. Згідно з дослідженнями, втрата раціональності у світоглядній базі суспільства впливає на здатність ухвалювати зважені рішення, зокрема щодо глобальних проблем, як-от зміна клімату, бідність та інфекційні захворювання (Vattimo, 1988).

Інший погляд на проблему класичного мислення представив засновник філософської герменевтики Г. Гадамер, який відзначався високим рівнем культури критики та толерантності щодо видатних філософів античності, до філософського надбання цивілізації загалом. Критика класичного мислення Г. Гадамером не містила протиставлення минулих епох і вчень, навпаки, була заснована на досвіді сократівського діалогу, що збагатило герменевтичний досвід і відкрило нові горизонти в пізнанні.

Аналіз досліджень та публікацій. Криза класичного мислення та її співвіднесення з некласичним мисленням були в центрі уваги таких дослідників, як: А. Шопенгауер, С. К'еркегор, Ф. Ніцше, В. Дільтей, Г. Зімель, А. Бергсон, Ф. Брентано, Е. Гуссерль, М. Шелер, М. Гайдеггер, К. Ясперс, М. Фуко, Г. Гадамер, інших. Водночас кризу раціоналізму досліджували К. Поппер, Р. Карнап, П. Феєрабенд, Р. Рорті, К. Апель, Ю. Габермас, а також сучасні українські науковці О. Хома, С. Ягодзінський, І. Чорноморденко, І. Загрійчук, І. Добронравова, В. Пронякін, В. Окорков, В. Панфілов, А. Малівський, С. Секундант, Т. Суходуб та інші.

Ф. Ніцше суттєво вплинув на формування філософського світогляду Г. Гадамера. Сучасні дослідники впливу Ф. Ніцше на Г. Гадамера – Жан Гронден (Grondin, 2003) і Річард Палмер (Palmer, 1969) зазначають, що ніцшеанська критика об'єктивності збігається з ідеєю Г. Гадамера про неможливість досягнення чистої істини. Вони підкреслюють, що для Г. Гадамера, як і для Ф. Ніцше, будь-яке розуміння є суб'єктивним і культурно зумовленим. Частина дослідників, зокрема Р. Достал (Dostal, 2022) та Н. Дейві (Davey, 2006), вважають, що Г. Гадамер зазнав значного впливу з боку Ф. Ніцше, особливо в питаннях філософії мови, герменевтики та критичного ставлення

до просвітницької моделі пізнання. Здається, специфіка Ф. Ніцше полягає в тому, що кожен філософ, починаючи із середини XIX ст., тобто ще за часів життя німецького філософа, ніби був підпорядкований якомусь нестатутному зобов'язанню. Таке враження, що з того часу, як в історії філософської думки з'явився Фрідріх Ніцше, він буде продовжувати залишатися в будь-якому часі, у думці будь-якого мислителя як керманіч даної епохи. Так, Віталій Табачковський у статті «Ф. Ніцше: «Неевклідова рефлексивність»» звернув увагу вчених на те, що в Україні постала необхідність у глибокому дослідженні ніцшеанського спадку, оскільки мало місце більш розважливе теоретичне вивчення того, що насправді вніс Фрідріх Ніцше у практику філософування. В. Табачковський закликав, зокрема молодих фахівців, залишити епатажність та «істеричний» дискурс у дослідженні філософії Ф. Ніцше (Табачковський, 2005, с. 4). Але В. Табачковський підкреслює, що специфіка Ф. Ніцше в тому і полягає, що блазнюючи та кривляючись, філософ розкриває свою метафізику проблем, яка й не могла бути пізнаною інакше, а лише таким чином (Табачковський, 2005, с. 5).

Ігор Бичко у статті «Ф. Ніцше: онтологія нелінійності» звертається до гераклітівського Логосу, де тісно корелюються стихія Вогню та Логосу як міра, відповідно до якої цей Вогонь то спалахує, то згасає. Отже, І. Бичко вважає світ Геракліта світом становлення, який, на його думку, асоціюється з діонісійським началом, висловленим Ф. Ніцше в «Народженні трагедії з духу музики». Саме така позиція Ф. Ніцше, вважає І. Бичко, і привела німецького мислителя на терени філософії життя, адже феномен життя у Ф. Ніцше корелятивний стихії Вогню Геракліта, де життя – це не-рівність, не-інертність, не-сутність, не-субстанціональність, а воля до влади (Бичко, 2005, с. 61–63).

Віталій Лях у статті «Двовимірність людського існування у філософії Ніцше та її інтерпретація в сучасних антропологічних концепціях» акцентує увагу на тому, що необхідно розглядати позицію Ф. Ніцше щодо наближення людини до її первинного природного стану не у плані повернення до первісного існування, а в контексті повернення людині її життєстверджуючого виміру, що уособлює її психічне здоров'я. В. Лях наголошує, що

людина Ф. Ніцше має вийти за межі примусового, детермінованого ззовні повсякденного існування і наблизитися до Надлюдини, яка уособлює розвиток людини, тобто стан, якого ще треба досягти (Лях, 2005, с. 32).

Великий внесок у дослідження неklasичної парадигми мислення Ф. Ніцше зробив один із засновників філософської антропології німецький філософ і соціолог Макс Шелер. Зокрема, у роботі «Ресентимент у структурі моралей» М. Шелер веде полеміку з Ф. Ніцше щодо його критики християнської моралі, обґрунтовуючи помилковість тези Ф. Ніцше про те, що християнська мораль – це «витончена квітка ресентименту». М. Шелер акцентує увагу на головному аспекті формування ресентименту – імпульсі помсти, який Ф. Ніцше розглядав у контексті єврейського народу. Другим витоком формування ресентименту, на думку М. Шелера, є заздрість, ревності, прагнення до конкуренції. Заздрість зазвичай виникає з почуття безсилля, яке стоїть на шляху прагнення до володіння річчю, яка належить іншому. М. Шелер вказує на існування екзистенційної заздрості. Вона виражається словами: «Я все можу тобі простити, окрім того, що ти існуєш та є істотою, якою ти є; Я все можу тобі простити – тільки не те, що не Я є те, що є Ти; що Я не є Ти» (Scheler, 1994, р. 25).

На думку К. Ясперса, Ф. Ніцше виявляється якісним вихователем за умови, якщо читачу вдається подолати ті хибні судження, до яких він спонукає. Ці судження подібні провакаціям Сократа, що примушують, урешті-решт, мислити самостійно. Інакше кажучи, Ф. Ніцше провокує, збуджує читача неординарними висловлюваннями з метою спонукати в людині бажання вдосконалення та розвитку, тобто розбудити в людині волю до влади, яка забезпечить досягнення неймовірних цілей. Це є щось на кшталт вирішення завдання методом від противного. К. Ясперс відзначає дуже цікаву річ: якщо читач потрапить у так звану пастку Ф. Ніцше, то це призведе його до нерозуміння думки Ф. Ніцше (Jaspers, 1961, р. 450). К. Ясперс помічає дуже важливу і тонку річ, що мислення Ф. Ніцше фактично визначається християнськими імпульсами, хоча зміст їх втрачено.

Мета статті – визначення культурно-філософських засад кризи класичного мислення

у тлумаченні Г. Гадамера, у контексті ніцшеанської критики філософії Сократа та Платона.

Виклад основного матеріалу. Сучасна герменевтика спирається на різні парадигми мислення, світобачення різних епох, завдяки дослідженню яких стає можливим діалог теперішнього та минулого. Однією з фундаментальних основ європейської цивілізації є антична культура та філософія. Історико-філософська традиція неодмінно вказує на зародження й етапи розвитку філософії як у східних, так і в західних культурах, починаючи із VII–VI ст. до н. е. Європейське філософське мислення зародилося в античній культурі. Ми знаємо прекрасну плеяду давньогрецьких мислителів протягом усього періоду існування античної філософії від Мілетської школи (Фалес, Анаксимандр, Анаксимен) до неоплатонізму Плотіна та платонізму Прокла, останніх напрямів Академії Платона, забороненої в 529 р. імператором Юстиніаном, у рамках боротьби з язичництвом. Попри це, антична культура і філософія є колискою європейської цивілізації. Осмислення будь-яких процесів і подій сьогодення з необхідністю спирається на досвід і досягнення античної культури і філософії. Що ж нам дає античність? Насамперед – це усталений спосіб мислення, який ми називаємо «класичним», тобто таким, що залишається актуальним і доцільним у будь-які часи й епохи. Така унікальність античності стала предметом розгляду видатних філософів ХХ ст. – Мартіна Гайдеггера, його учня Г. Гадамера й інших. У статті «Філософія і герменевтика» Г. Гадамера Платон і Арістотель постають як поборники філософської думки, завдяки яким утвердилося розуміння того, що будь-яке філософське мислення – це подальше розмірковування первинного досвіду світу і споглядання тієї мови, у якій ми перебуваємо. На думку Г. Гадамера, саме платонівський діалог ставить завдання, які раніше не виникали ні перед марбурзьким уявленням про Платона, ні перед «адаптованим» Платоном, якого намагалася створити англійська логіка. Г. Гадамер уважав, що «драма» платонівських розмов – це не тільки подія спілкування, комунікації, але й повчальні, багатогранні, захопливі розмови інших великих грецьких філософів і митців, що вирізняються невичерпною життєдайністю та мисленневою глибиною; платонівський

діалог радше – це втілений процес діалектики думки (Gadamer, 1976, S. 35).

У XVII ст. європейська цивілізація зіткнулась із проблемою наукового методу для осмислення результатів Першої наукової революції XVI ст. XVIII ст. поставило проблему освіченості людини і суспільства за допомогою раціоналістичної методології, що привело до стрімкого розвитку культури, філософії, економіки тощо. Усі ці процеси відбувалися на підґрунті класичного мислення, від античності, християнства до наукових досягнень епохи Нового часу. Однак середина XIX ст. констатує кризу класичного мислення, де віра в «усесильний» розум похитнулася. Криза класичного мислення у філософії XIX ст. мала декілька ключових причин, які кардинально змінили традиційні підходи до розуміння світу, суспільства й особистості. Це була епоха індустріалізації та наукових відкриттів, яка кинула виклик класичним поглядам на світ, що раніше визначали його мислення. Основними ознаками класичного мислення є: об'єктивність і універсалізм, раціоналізм, етичний абсолютизм, системний характер мислення, авторитетність, розуміння світу як гармонійної та впорядкованої системи, лінійність. Некласичне мислення характеризується ірраціональністю, суб'єктивністю, релятивністю, фрагментарністю, стихійністю, дією підсвідомого. Боротьба цих двох парадигм у XX ст. завершилася перемогою останньої, яка і визначила подальший вектор розвитку європейської цивілізації. Але в суспільній свідомості превалує думка про те, що комплекс цивілізаційних проблем спричинили саме класичні підходи в культурі та філософії та раціональний спосіб осягнення дійсності, як їхній складник.

За таких умов філософська спільнота дійшла висновку, що наука неспроможна відповісти на всі екзистенційні виклики людства. Питання людської душі, духовного стану людини, морально-етичних відносин, проблеми життя і смерті залишалися поза увагою наукового методу. Ця проблема стоїть в центрі уваги Ганса Гадамера, який у праці «Істина і метод» стверджував, що наукова методологія виносить за дужки «життєвий світ» людини і не відображує об'єктивну ситуацію людського існування. На думку Г. Гадамера, істина буття не підлягає верифікації методологічними засобами науки (Gadamer, 1965, S. XXVI).

Г. Гадамер описав Європу після Першої світової війни, яка, на його думку, була захоплена процесом загальної провінціалізації. Неокантіанство, що посіло панівні позиції у філософському дискурсі того часу, також зазнало краху в контексті занепаду культурної свідомості ліберального століття. Занепадала також віра у прогрес. Суспільство констатувало втрату наукових, ціннісних і життєвих орієнтирів. На думку Г. Гадамера, постала нагальна необхідність у нових цілях і цінностях. У Європі запанував експресіонізм як у житті, так і в мистецтві. У християнстві діалектична теологія піддала критиці історичну теологію, у філософії – гуссерлівська феноменологія «життєвого світу» завдала нещадної критики методології неокантіанських шкіл. На думку Г. Гадамера, екзистенційна філософія і філософія життя, що представлена європейським феноменом Ф. Ніцше, здійснила вплив на формування його герменевтичного досвіду ще до зустрічі з Мартіном Гайдеггером. Особливістю філософії того періоду є взаємодія з мистецтвом, де останнє визначається як справжній органон філософії – це був період розквіту німецького романтизму, тоді як університетська філософія, що ґрунтувалася на принципах Просвітництва, втрачала своє панівне становище (Gadamer, 1976, S. 33).

На думку американського дослідника герменевтики Н. Дейві, Г. Гадамер і Ф. Ніцше єдині в тому, що вони сперечаються не з науковим міркуванням як таким, а з тим, що воно витісняє естетичну і спекулятивну чутливість, від якої залежить наша орієнтація в питаннях смислу. Однак підхід обох мислителів до мови та її відношення до досвіду виявляє різкі відмінності в їхньому розумінні естетичного, спекулятивного та суб'єктивного. Незважаючи на те, що афористична ідіома Ф. Ніцше та герменевтичний перспективізм Г. Гадамера мають спільну мету – примусити читача мислити інакше, перший – це скептик щодо ставлення мови до досвіду, а другий – ні (Davey, 2006, p. 145).

Як відомо, Ф. Ніцше вирізняється своїм критичним ставленням до Сократа і Платона. У роботі «Народження трагедії» він звинувачує їх у спотворенні грецької трагедії як культурного феномену. Особливо обурює Ф. Ніцше етичний раціоналізм Сократа. Він не приймає метод Сократа зі встановлення істини, оскільки

для нього істина не є об'єктивною даністю, а радше конвенцією. У роботі «Сутінки ідолів, або як філософствують молотом» (*Götzen-Dämmerung, oder Wie man mit dem Hammer philosophiert*) Ф. Ніцше стверджує, що у творчості Сократа і Платона наявні симптоми загибелі (*Verfalls-Symptome*) грецької трагедії. Надаючи характеристику Сократу, Ф. Ніцше висловлює особисту відразу, називає його голоною (*Pöbel*). Зовнішність грецького філософа Ф. Ніцше вважає огидною (*hässlich*) (Nietzsche, 1988, S. 68). Сократ, на думку німецького мислителя, – це «ходяче непорозумінням» (*Sokrates war ein Missverständnis*) (Nietzsche, 1988, S. 73). Ф. Ніцше не схвалював моральних настанов Сократа, які він розцінював як такі, що заперечують життєву енергію й інстинкти. Сократівська ідея підпорядкування бажань і пристрастей контролю розуму суперечила світосприйняттю Ф. Ніцше, який цінував силу волі, інстинктивну радість життя і свободу від моральних обмежень. Сократівську мораль, з її прагненням до «чеснотливого» життя через розум, Ф. Ніцше вважав пригніченням справжньої життєвої сили людини (Nietzsche, 1988, S. 72). У роботі «Народження трагедії» (*Die Geburt der Tragödie*) Ф. Ніцше стверджує, що Сократ перевернув грецьке мислення, поставивши раціональність і логіку на перше місце, витісняючи інтуїтивне й емоційне, властиве грецькій трагедії (*das Kunstwerk der griechischen Tragödie ging an ihm zu Grunde*). Сократівська пристрасть до логіки й аргументації, до пошуку істини через діалектику, на думку Ф. Ніцше, була спробою нав'язати інтелектуальне розуміння світу замість чуттєвого й естетичного, яким пронизана грецька трагедія. Для Ф. Ніцше така надмірна увага до раціонального початку привела до «загибелі» грецької трагедії, яка черпала силу саме з ірраціональних аспектів життя (Nietzsche, 1988, S. 83).

Отже, Ф. Ніцше стверджував, що Сократ був прихильником надмірного раціоналізму, який пізніше успадкував Платон, і що, зрештою, призвело до формування всієї західної філософії як системи пошуку абстрактних істин. Це, за Ф. Ніцше, символізувало «занепад» стародавнього грецького духу, де міфи і мистецтво мали величезне значення, а не тільки логіка та розум. Водночас Ф. Ніцше навіть порівнює Сократа з «монстром», який прагне

все пояснити і структурувати, що призводить до занепаду всього спонтанного і творчого в людині (Nietzsche, 1988, S. 69).

У своїх роботах Ф. Ніцше репрезентує Сократа і Платона як початкових «ідолів», які західна філософія ставила на п'єдестал протягом століть. Для Ф. Ніцше вони стали прикладом мислителів, які в пошуках ідеальних істин заперечували справжнє життя і підміняли його світом ідей і абстракцій. Він відчував особисту неприязнь до цих ідей, адже вважав, що вони «смертельні» для справжнього духу життя, отже, і для свободи особистості. Відмова від грецької трагедії як естетичного відображення життя, яке поєднує радість і страждання, відкрила шлях до домінування раціональності над емоційним та інтуїтивним. Ф. Ніцше побоювався, що слідування логіці, моралі й абстрактним істинам може перетворити людину на «раба» ідеалів, нав'язаних культурою і суспільством, які придушують її природні інстинкти та свободу. Неприйняття Ф. Ніцше Сократа має глибокий філософський контекст: він уважав, що через діяльність грецького філософа людство втратило зв'язок із правдивою красою і трагізмом буття, занурившись у світ раціональних «ідолів». Ця критика стала центральним моментом для Ф. Ніцше, бо саме в її межах він закликав до «переоцінювання всіх цінностей» та до звільнення від нав'язаних ідей, які, на його думку, перешкоджають життю.

Отже, критика класиків античної філософії є для Ф. Ніцше не тільки філософською критикою, але й відображує його особисте емоційне ставлення до етичного раціоналізму Сократа і Платона.

Таким чином, у цьому дослідженні позиція Ф. Ніцше стосовно античних мислителів представлена не випадково. Адже існує загальноприйнята думка про існування нібито об'єктивних обставин щодо формування некласичної парадигми мислення, утіленням якої є Ф. Ніцше. Ця думка презентує ідею кризи класичного мислення через його нездатність осмислити навколишній світ у його цілісності. Однак емоційне і брутальне несприйняття Сократа дає підставу говорити про те, що Ф. Ніцше категорично відкидав етичний раціоналізм Сократа, який своїм методом викриває хибність людського мислення, спонукаючи до самоаналізу і самовдосконалення. Ф. Ніцше

поєднує сократівську мораль із християнською, якій протиставляє діонісійські оргії і безумства, видаючи їх за автентичний стан людини. Нині у світі панує модель консюмеризму в умовах постмодерністичного світосприйняття, яка відкидає історію, традицію, культуру, цінності, філософію, релігію й інші складові частини цілісної світобудови суспільства.

Невипадково Ф. Ніцше вперше заговорив про кінець історії й «останню людину», а також про «волю до влади», «нігілізм», «вічне повернення», «справедливість», «надлюдину», що є ключовими концептами його філософії.

Отже, Г. Гадамер, незважаючи на те, що відчув на собі вплив ніцшеанського нігілізму, залишився вірним філософській класичній традиції, що стала основою для формування філософської герменевтики, в основі якої лежить феномен розуміння. Головним завданням якого є здобуття досвіду осягнення істини, що долає обмеженість наукової методології. Г. Гадамер добре розумів, що не кожен досвід може бути легітимним і альтернативним науковому способу пізнання. Тому головним завданням філософської герменевтики він убачав поглиблення феномену розуміння, що передбачає насамперед осмислення історичної філософської традиції. Ця особливість гадамерівської філософії відрізняє його від підходу, що розробляв Ф. Ніцше. Г. Гадамер не тільки не принижував значення філософії Сократа, а навпаки, спирався на неї в побудові своєї філософської концепції. У своїй дисертації «Діалектична етика Платона» Г. Гадамер стверджував, що думка Сократа до її обрамлення в діалогах Платона перебувала у стані блукання і була присутня в так званій «дофілософській» ситуації. Нині наукова спільнота називає «дофілософську ситуацію» по-різному: від буденного досвіду до лінгвістичного горизонту тощо. На думку Г. Гадамера, думка Сократа від початку – діалогічна. Тут діалектика смислу розкривається в палітрі різних думок, що утворюють комунікативний простір. Тому Г. Гадамер уважає Сократа справжнім мислителем Заходу. На думку Г. Гадамера, у сократівських діалогах був розпізнаний єдиний засіб, що необхідний для того, щоб досягнути справді надійної позиції щодо речей. Саме сократівський діалог відрізняється від інших технік ведення диспуту тим, що в ньому відсутнє хаотичне

і невпорядковане спілкування, що час від часу підхоплюється співбесідниками, коли висловлюються неосмислені думки, що спонтанно спадають на думку. На відміну від такої ситуації, сократівський діалог стилізований у деякій послідовності, адже в ньому вперше здійснюється те, що принципово вирізняє логос науки, коли мова послідовно визначає явище або річ (Gadamer, 1991, S. 20). За словами Г. Гадамера, Ф. Ніцше здійснив радикальну критику платонізму з метою подолання трансцендентальної постановки питання як наслідку суб'єктивізму епохи Нового часу (Gadamer, 1965, S. 244).

Висновки. Отже, сучасна світоглядна криза, пов'язана з відходом від раціональних методів освоєння дійсності, що призвело до негативних наслідків і кризових явищ у різних сферах життя. Відкидання етичного раціоналізму Сократа, яке було піддано особливій критиці Ф. Ніцше, стало каталізатором для зміни парадигми мислення, що ґрунтується на релятивістських принципах. Ця зміна, яка знайшла своє продовження у філософії ХХ ст., призвела до підриву традиційних основ західної цивілізації – етики, істини та раціональності – та їх заміни суб'єктивними критеріями і моральним релятивізмом, який підриває традиційну систему цінностей, породжуючи ідеї, що будь-яка правда є лише поглядом. Це, своєю чергою, призводить до того, що моральні й етичні орієнтири стають суб'єктивними, втрачена чіткість у розмежуванні добра і зла, справедливості та несправедливості, що спричинило зростання соціальної нестабільності та вразливості до маніпуляцій, дезорієнтації в пошуках сенсу, коли старі цінності вже не працюють, а нових – немає.

На противагу Ф. Ніцше, криза класичного мислення в розумінні Г. Гадамера полягала в тому, що класична філософія спирається на ідею об'єктивної істини й абсолютного знання, яке можна досягнути суто через розум. Однак філософ стверджував, що сучасне мислення, що пройшло через критику класичної метафізики, втратило віру в такі абсолютні істини. Відкриття, що відбулися в гуманітарних і природничих науках, довели, що істина є мінливою і не може бути остаточною. Цей аспект призвів до кризи класичного раціоналізму і спричинив сумніви в можливості об'єктивного пізнання. Окрім того, Г. Гадамер підкреслює, що

процес пізнання завжди історично зумовлений, а наше розуміння світу формується крізь призму культурних і мовних традицій, що нас оточують. Отже, він розглядає культурно-філософські основи кризи класичного мислення як неминучий результат того, що традиції й історичний контекст завжди впливають на людину, обмежують її здатність мислити об'єктивно. Це означає, що пізнання і правда завжди пов'язані з конкретним історичним моментом, а не з універсальною істинністю. На відміну від Ф. Ніцше, який різко протиставляв себе класичній метафізиці та пропонував радикальну переоцінку всіх цінностей, Г. Гадамер зберігає зв'язок із класичною традицією. Його підхід полягає не в тому, щоб відкинути метафізику, а щоб переосмислити її. Г. Гадамер уважав, що діалог із класичними філософами, як-от Сократ, Платон і Арістотель, є життєво важливим для сучасної філософії, оскільки цей діалог підтримує інтелектуальний зв'язок між поколіннями. Він бачив у цьому діалозі шлях до пошуку істини, яка не є об'єктивно сталою,

але розвивається у процесі обміну думками між різними історичними епохами і культурними традиціями. Отже, у філософії Г. Гадамера криза класичного мислення не є остаточним відходом від істини чи метафізики, а є можливістю для розвитку нових форм діалогу, у якому кожне покоління переосмислює свою спадщину й адаптує її до сучасності. Його концепція пізнання як діалогу між минулим і теперішнім забезпечує умови для творчої інтерпретації та розширення розуміння буття, спираючись на класичну філософію, досягає успіху у прокладанні шляху вічного філософського діалогу від Сократа, Платона, Арістотеля до Ф. Ніцше, М. Гайдеггера і наступних поколінь.

Нині в умовах трагічних зламів історії постає нагальна необхідність повернення до класичного виміру буття: критичного мислення, раціонального пізнання, уселюдських цінностей, заснованих на класичних моральних засадах, що дозволить людству відновити порозуміння і єдність у протистоянні глобальним викликам ХХІ ст.

Список використаних джерел:

- Бичко, І. (2005). Ф. Ніцше: онтологія нелінійності, *Філософсько-антропологічні студії 2005. Філософія Ф. Ніцше і сучасність (До 160-річчя від дня народження)*, 39–69.
- Лях, В. (2005). Двовимірність людського існування у філософії Ніцше та її інтерпретація в сучасних антропологічних концепціях, *Філософсько-антропологічні студії 2005. Філософія Ф. Ніцше і сучасність (До 160-річчя від дня народження)*, 17–39.
- Табачковський, В. (2005). Ф. Ніцше: «Неевклідова рефлексивність», *Філософсько-антропологічні студії 2005. Філософія Ф. Ніцше і сучасність (До 160-річчя від дня народження)*, 3–17.
- Bauman, Z. (2000). *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Davey, N. (2006). *Unquiet Understanding: Gadamer's Philosophical Hermeneutics*. Albany: State University of New York Press.
- Dostal, R. (2022). *Gadamer's hermeneutics: between phenomenology and dialectic*. Evanston: Northwestern University Press.
- Gadamer, H.G. (1976). Philosophie und Hermeneutik. In *Philosophes critiques d'eux-mêmes. Philosophers on their own work. Philosophische Selbstbetrachtungen*. Andre Mercier, Maja Svilar (Textes aux soins de). (Vol 2. S. 33–67). Bern, Frankfurt / M. und München: Herbert Lang.
- Gadamer, H.G. (1991). Plato's dialectical ethics: phenomenological interpretations relating to the Philebus. New Haven: Yale University Press. (Original work published 1931).
- Gadamer, H.G. (1965). *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*. 2 Auflage. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck).
- Grondin, J. (2003). *The Philosophy of Gadamer*. (K. Plant, Trans.). Chesham: Acumen. (Original work published 1999).
- Jaspers, K. (1961). *Nietzsche and Christianity*. Ashton: Henry Regnery Company.
- Löwith, K. (1964). *From Hegel to Nietzsche: the revolution in nineteenth-century thought*. (D. Green. Trans.). New York: Columbia University Press. (Original work published 1941).
- Nietzsche, F. (1988). Die Geburt der Tragödie. In F. Nietzsche, *Sämtliche Werke Kritische Studienausgabe in 15 Einzelbänden KSA (Bd. 1, S. 9–156)*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag.
- Nietzsche, F. (1988). Götzen-Dämmerung. In F. Nietzsche, *Sämtliche Werke Kritische Studienausgabe in 15 Einzelbänden KSA (Bd. 6, S. 55–164)*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag de Gruyter.

Palmer, R. (1969). *Interpretation Theory in Schleiermacher, Dilthey, Heidegger, and Gadamer*. Evanston: Northwestern University Press.

Vattimo, G. (1988). *The end of Modernity: Nihilism and Hermeneutics in Post-modern Culture* (J. Snyder Trans.). Cambridge: Polity Press. (Original work published 1985).

Scheler, M. (1994). *Ressentiment*. Milwaukee: Marquette University Press.

Socal, A., & Bricmont, J. (2003). *Intellectual Impostures: Postmodern Intellectuals Abuse of Science*. London: Profile Books. (Original work published 1997).

Young, J. (2006). *Nietzsche's Philosophy of Religion*. Cambridge: Cambridge University Press.

References:

By'chko, I. (2005). F.Niczshe: ontologiya nelinejnosti [F. Nietzsche: Nonlinearity ontology], *Filosofs'ko-antropologichni studiyi 2005. Filosofoya F. Niczshe i suchasnist' (Do 160-richchya vid dnya narodzhennya)*, 39–69 [in Ukrainian].

Lyax, V. (2005). Dvovy' mirnist' lyuds'kogo isnuvannya u filosofiyi Niczshe ta yiyi interpretaciya v suchasny'h antropologichny'h koncepciyah [Twofold of human existence in Nietzsche's philosophy and its interpretation in contemporary anthropological conceptions], *Filosofs'ko-antropologichni studiyi 2005. Filosofoya F. Niczshe i suchasnist' (Do 160-richchya vid dnya narodzhennya)*, 17–39 [in Ukrainian].

Tabachkovs'ky'j, V. (2005). F. Niczshe: "Neevklidova refleksy'vnist'" [F. Nietzsche: Non-Euclidean reflection], *Filosofs'ko-antropologichni studiyi 2005. Filosofoya F. Niczshe i suchasnist' (Do 160-richchya vid dnya narodzhennya)*, 3–17 [in Ukrainian].

Bauman, Z. (2000). *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press.

Davey, N. (2006). *Unquiet Understanding: Gadamer's Philosophical Hermeneutics*. Albany: State University of New York Press.

Dostal, R. (2022). *Gadamer's hermeneutics: between phenomenology and dialectic*. Evanston: Northwestern University Press.

Gadamer, H.G. (1976). Philosophie und Hermeneutik. In *Philosophes critiques d'eux-mêmes. Philosophers on their own work. Philosophische Selbstbetrachtungen*. Andre Mercier, Maja Svilar (Textes aux soins de). (Vol. 2. S. 33–67). Bern, Frankfurt / M. und München: Herbert Lang.

Gadamer, H.G. (1991). *Plato's dialectical ethics: phenomenological interpretations relating to the Philebus*. New Haven: Yale University Press. (Original work published 1931).

Gadamer, H.G. (1965). *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*. 2 Auflage. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck).

Gronin, J. (2003). *The Philosophy of Gadamer*. (K. Plant, Trans.). Chesham: Acumen. (Original work published 1999).

Jaspers, K. (1961). *Nietzsche and Christianity*. Ashton: Henry Regnery Company.

Löwith, K. (1964). *From Hegel to Nietzsche: the revolution in nineteenth-century thought*. (D. Green. Trans.). New York: Columbia University Press. (Original work published 1941).

Nietzsche, F. (1988). Die Geburt der Tragödie. In F. Nietzsche, *Sämtliche Werke Kritische Studienausgabe in 15 Einzelbänden KSA (Bd. 1, S. 9–156)*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag.

Nietzsche, F. (1988). Götzen-Dämmerung. In F. Nietzsche, *Sämtliche Werke Kritische Studienausgabe in 15 Einzelbänden KSA (Bd. 6, S. 55–164)*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag de Gruyter.

Palmer, R. (1969). *Interpretation Theory in Schleiermacher, Dilthey, Heidegger, and Gadamer*. Evanston: Northwestern University Press.

Vattimo, G. (1988). *The end of Modernity: Nihilism and Hermeneutics in Post-modern Culture* (J. Snyder Trans.). Cambridge: Polity Press. (Original work published 1985).

Scheler, M. (1994). *Ressentiment*. Milwaukee: Marquette University Press.

Socal, A., & Bricmont, J. (2003). *Intellectual Impostures: Postmodern Intellectuals Abuse of Science*. London: Profile Books. (Original work published 1997).

Young, J. (2006). *Nietzsche's Philosophy of Religion*. Cambridge: Cambridge University Press.